

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE SOSYAL REALİZMİN UNSURU OLARAK RENKLER

Sinem İGNECİOĞLU*

*Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek*

Giriş

Sosyal realizm (gözlemci gerçekçilik) Anadolu coğrafyasını, halkını, tarihini, yaşayışını tasvirlerle ifade eder. Halkın içinden olaylar dile getirilirken millete ait unsurlar tespit edilir ve canlandırılır. Halkın gerçekliği tarafsız bir şekilde dile getirilir (Enginün, 2002). Mehmet Akif, her ne kadar belli bir edebiyat akımına bağlı olarak eser vermemiş olsa da onun eserlerinin herhangi bir edebiyat akımının özelliklerini taşımadığı anlamına gelmemektedir (Demirbaş, 2009: 2). Akif, şiirlerinde toplumun içinde bulunduğu durumu tüm gerçekliğiyle yansıtır ve bu durumu tasvirlerle destekler. Gözlemci gerçekçilik Mehmet Akif'le başlar. Onun gözlemlerinde halk, halkın sorunları, acıları, yaşanan gerçek olaylar ve bu olayları tüm gerçekliğiyle şiirine aksettirmesi, onun şiirlerini sosyal realizm çerçevesinde incelememizi mümkün kılmaktadır.

Akif, şiirde sözü süsleyerek söylemekten çok hakikati söylemeyi öncelikli bulur. Şimşek'e göre Akif, (...) *kimi poetik metinlerinde şiir ve hayal ilişkisi, kelime tercihleri, hakikati hayalin rengine boyamadan tasvir etme, topluma yönelik gözlemleri şiire taşıma gibi yazma serüveniyle ilgili bilgiler verir* (Şimşek, 2015: 110).

Ben şiirde hayale dalmam. Basit şeylerden bahsederim. Meselâ bir taş, ona taş derim, 'hacer-i semavî' demem. Bu tahta, ona 'tahta' derim, 'taht' demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetleri ile değiştirip başka bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, görüldüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tespit etmeye çalışırım. (Akt.Şimşek, 2015: 110).

Akif, en yoksul mahallelerin içinden gözlem yapmış, mahalleyi, oradaki insanları, gözlemlerini tüm gerçekliğiyle resmetmiştir.

* Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, ignecioglusinem@gmail.com

*Hânüman yoksulu binlerce sefilân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü biçâre karı;
O kopan rabitanın, darmadağın yavruları;
Zulmetin yer yer, içinden kabaran mezbeleler:
Evi sırtında, sokaklarda gezen aileler!* (Ersoy, 2011: 562).

Seyfi Baba manzumesiyle Akif, “(...) şahsi duygularını kendine saklayarak milletin derdiyle dertlenmek” istemektedir (Şimşek, 2015: 106). Yoksul halkın içler acısı durumunu olduğu gibi yansıtarak gözlemlerini dile getirmiştir. Evsiz barksız kalan binlerce sefil insanın durumunu tasvir etmiş ve ailelerin çaresizce sokaklarda gezdiğini söylemiştir. Burada Akif, bu yoksul halkın içinden, mahalleden gözlem yaparak, halkın acısını, çaresizliğini ve toplumsal yoksulluğu şiirine aktarır. Halkın sorunları karşısında sessiz kalmayan şair bu manzumesiyle sosyal temalara ve konulara çokça yer vererek halkın durumunu gözler önüne sermiştir. Toplumun içinde bulunduğu bu durumun tasviri, Akif’in şiirlerine yansıma şekli bakımından gözlemci gerçekçilikle ifade edilir.

Yoksul bir insan tipini ele aldığı bu manzumesinde olduğu gibi Akif, eserlerinde ele aldığı insan tipinin karakterini, kültürünü, sosyal ve ekonomik durumunu, hangi değer ve inançlara sahip olduğunu da yansıtmaktadır.

*Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası!
Yoksa yetmiş beşi geçmiş bir adam iş yapamaz;
Ona ancak yapacak: Beş vakit abdestle namaz...* (Ersoy, 2011: 564).

Seyfi Baba manzumesinde yaşlı ve hasta olmasına rağmen geçim derdine düşmüş, yoksul bir insanın durumu tasvir edilmiştir. Akif tasvir ederken aynı zamanda halkın dini değerlerini ve sosyal yaşantısını da burada belirtir. Halkın içinden insanları tasvir eden Akif, burada da olduğu gibi, şiirlerinde hakikati hayal ile süslemeden, olduğu gibi yansıtmıştır.

Mehmet Akif, şiirlerinin çoğunda toplumdaki yoksul insan tipini ele almış ve bu yoksul insanların yaşadıklarını, acılarını tüm gerçekliğiyle şiirine aktarmıştır. *Kör Neyzen* adlı şiiri de bu duruma örnek gösterebileceğimiz şiirlerinden biridir. Burada gözleri görmeyen ve ney çalarak hayatını sürdüren bir yoksul insanı anlatan şair, onun yağmurlu bir günde şadırvanın altında ney çaldığını görür. İnsanların bakıp geçmesi, kimsenin ona merhamet etmemesi, çanağa kimsenin para atmaması görüntüsünü şair tasvirlerle adeta gözümüzün önünde canlandırır. Çanaktan ses gelmesiyle para atıldığını sanarak umutlanan kör neyzen, o yağmurda üşümekten moraran ellerini çanağa uzatır, fakat elleri boş çıkar. Bu yağmur damlasının çanağa düşmesiyle çıkan bir sestir. Akif bu şiirinde, *morarmış eller* ifadesiyle ellerin yağmurda, soğukta morarması durumunu yansıtmaya gerçek bir gözlemin sonucu olarak karşımıza çıkar.

Bu bağlamda Akif, renkleri de halkın içinden seçmiş ve renkleri süslemeden, esas anlamıyla ya da sosyal hayatta algılandığı biçimiyle; fakat her hâlükârda yaşanan, gerçek bir gözlemi anlatırken ele almıştır. Akif Safahat'ta şair olarak renkleri kullanırken ve fikrini renklerden anlatırken hareket noktası içinde yaşadığı toplumun değerlerinde bulunan renklere ilişkin olumlu ve olumsuz anlam ve yaklaşımlardır. Onun şiirlerinde dönemin akımlarından Sembolizm ve Parnasizm'in renk algısı söz konusu değildir. Bu akımların dışında yer alan Akif, şiirlerinde gerçek olayları anlatırken okuyucuya bilgi verir. Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati gibi sanatsal, estetik unsurların oldukça yoğun olduğu bir dönemde Akif bu durumdan uzak durmuş, batılı bir renk arayışına girmemiştir. Süslü bir dil değil, sade bir dil kullanmıştır. Dolayısıyla renkleri de hayal ile süslemez. Akif, renklere hayallerle yaklaşmak yerine, gerçek olayların tasvirlerinde, gözlemlediği gerçek renkleri şiirlerine yansıtır. Akif renkleri ifade ederken bazen, rengin var olan anlamıyla ele almış, bazen de kültürde alışılmış biçimiyle fakat yine gerçek bir gözlemin sonucunda ele almıştır.

Halk kültüründe hastalık rengi olarak ifade edilen sarı ve solgun renkler Akif'in şiirlerinde de bu anlamda kullanılmıştır. *Hasta* adlı şiirinde

yatılı okulda vereme yakalanan bir çocuğun hastalığının geç teşhis edilmesi ve son günlerini yaşayan çocuğun hazin bir şekilde okuldan uzaklaştırılması durumunu anlatan şair, hastalıktan bitkin düşen çocuğu tasvir ederken bazı renk ve renk ifadelerinden yararlanmıştır. Renkler durumun gerçekliğini yansıtan ifadelerle aktarılmış, halk ağzından ifadelere yer verilmiştir. Bu bağlamda Akif, halkın sorunlarını, halkın diliyle ifade etmiştir diyebiliriz.

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;

Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.

O şakaklar göçerek cebheyi yandan sıkmış;

Fırlamış alını, damarlar da beraber çıkmış!

Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-u şebâb;

O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bitâb!

O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi; (Ersoy, 2011: 482).

Yüzünün rengi uçması, bet beniz kül gibi olması, yanakların iki solgun güle dönmesi gibi ifadelerle verem hastalığından dolayı çocuğun bitkin düşmesi, kanı çekilmesi, yüz renginin daha açık bir renk alması hâlini anlatırken kullandığı bu renkler ve renk ifadeleri sosyal hayatta kullanılan renk ifadeleridir. Şair ölmek üzere olan çocuğun durumunu, gerçek hayattan alınan bu olayı, gerçekçi bir gözlemlerle belirtmiş ve tasvirlerle adeta gözümüzde canlanmasını sağlamıştır.

Okay'a göre, o güne kadar bir aşk hastalığı olarak ele alınan verem hastalığı, Akif'in şiirinde sefaletin, yokluğun doğurduğu bir hastalık olarak ele alınması bakımından oldukça dikkat çeken bir durumdur.

Mühim olan, Âkif'in Ziraat Mektebinde geçen bir hâdiseyi hikâyeye etmesi değil, Tanzimat'tan beri edebiyatımıza bir moda gibi giren hissî verem motifini, bir aşk hastalığı yerine, sefaletin, yokluğun ve mahrumiyetin doğurduğu bir hastalık olarak teşrih etmesidir. Kanaatimce bu şiir, gerçekçi verem ve sefalet edebiyatının da ilk örneğidir (Akt. Demirbaş, 2009: 51).

Mehmet Akif şiirlerinde beyaz rengi ifade ederken beyazı genellikle kıyafet rengi ve saç, sakal rengi olarak vermiştir. Kıyafetlerde sarık, entari, hırka gibi giysilerin rengini belirtirken burada sadece renk değil halkın giyiniş biçimi, sosyal durumu, hangi inanç ve değerlere sahip olduğu konusunda da bilgi vermektedir. Halkın dış görünüşü ve kıyafetlerini tasvir ederken renklerden yararlanan şair, beyaz sarık ve yeşil sarık ifadeleriyle halkın kullandığı sarıkların renklerini de belirtmiştir. *Fatih Camii* şiirinde, camide namaz vaktini beklerken çocukluk günlerine giden şair, babası ve kardeşiyle camiye geldikleri zamanı hatırlar ve o anı ifade ederken beyaz sarıklı, saç sakalı ak, yeşil sarık gibi renk betimlemeleri karşımıza çıkmaktadır.

Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak;

Vücudu zinde, fakat saç sakal ziyadece ak;

Mebîh yüzlü bir âdem: kılar edeble namaz;

Yanında bir küçücek kızcağızla pek yaramaz

Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok. (Ersoy, 2011: 478)

Akif, bazı şiirlerinde beyaz rengi ele alırken Türk-İslam kültüründe var olan, beyaz ile ilişkilendirilen, temizlik kavramına da dikkat çekmiştir. Toplumda sosyal ve dini açıdan oldukça önemli bir yere sahip olan temizlik kavramı, Akif'in şiirlerinde beyaz ve ak olarak yerini alır. "Bembeyaz lihye-i pâkiyle, beyaz destarı" (Ersoy, 2011: 714) dizesinde pak sözcüğünü bembeyaz olarak nitelemiştir.

Akif'in şiirlerinde en yoğun gördüğümüz renk, savaş ve kan olarak kendini gösteren kırmızı renktir. Zulümler, savaş ortamı, masum insanlara eziyet edilmesi ve bu masum insanların kanının akması onun şiirlerinde çoğu kez işlemiştir. Savaş ortamı ve savaş sonrası her yer kırmızı renkle gözümüzde canlanır. Çünkü savaşın, vahşetin olduğu yerde kan vardır. Akif, savaşı tasvir ettiği şiirlerinde kırmızı bir renk olan kanı oldukça gerçekçi bir gözlemlerle betimlemiştir. Her yer adeta kırmızıya boyanır. Yer, gök savaştan dolayı kırmızı kana bürünmüştür.

*Selânik'in, Siroz'un, bak o nâmdâr ovası,
Kimin elinde bugün, hangi haydudun yuvası?
Zemin öyle boyanmış ki, hûn-u İslâm'a:
Kızıl kesafeti çökmüş cebîn-i eyyama!
Kızıl ufukların altında kıpkızıl her yer...
Kızardı, baksana dağlar, kızardı vadiler;
Kızardı çehre-i dünya; kızardı rûy-u semâ;
Fakat şu mavili bayrak kızarmıyor hâlâ!
Onun salındığı yerlerde bir kızıl tufan,
Ne can bıraktı, ne iman, ne boğmadık vicdan! (Ersoy, 2011: 912).*

Vaiz Kürsüde adlı şiirinde Balkan zulmünü anlatan şair, her yerin Müslüman kanıyla boyandığı ama bu zulmü yapanların hala utanmadığını anlatan şair, bu durumu tasvir ederken kan, kızıl ve kızarmak kelimelerini yoğun olarak kullanmıştır. Kırmızı rengin hâkim olduğu bu görüntü gözümüzde adeta canlanmaktadır.

Bir başka şiiri olan *Geçenler Varsa* adlı şiirinde *Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezarından;* (Ersoy, 2011: 775) dizesinde yine katliamın görüntüsünü kırmızı bir renk olan kan ile ifade etmiştir. Balkan Harbi sırasında ortaya çıkan vahşet, kana bulanık bedenler, katliam ortamı tasvir edilir. Müslümanlara yapılan zalim işkenceler, Akif'i derinden üzer ve o *medeniyet denilen bu vahşet* karşısında sessiz kalmaz, feryat eder.

*Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:
Dipçik altında ezilmiş, parçalanmış kafalar!
Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler!
Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler!
"Medeniyet" denilen vahşete lânetler eder,
Nice yekpare kesilmiş de sırtmış dişler!
Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!
Nice başlar, nice kollar ki cüda cisminden!
Beşiğinden alınıp parçalanan mühlûkat;
Sonra, namusuna kurban edilen bunca hayat!*

Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!

Göğsü baltayla kırılmış memesiz valideler! (Ersoy, 2011: 776).

Tasvirlerle katliam ortamını gözler önüne seren şair, olayı tüm gerçekliğiyle ele almıştır. *Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler!* dizesiyle şair saçları ağaran ihtiyarların katliam sonrası kana bulanarak saçlarının katran gibi olduğu görüntüsünü, bembeyaz ve katran kelimelerini kullanarak şiirinde ifade etmiştir. Akif bu tasvirinde aynı zamanda ihtiyar ve kadın demeden zulüm görenleri resmetmiştir. Akif bir diğer şiirinde;

Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;

Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!

Tüter üç beş baca kalmış... o da seyrek seyrek...

Âşına bir yuva olsun seçebilsem, diyerek...

Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını:

Sarar âfâkımı binlerle sıcak kül yığını.

Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;

Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar. (Ersoy, 2011: 1058)

dizeleriyle yine kan ifadesine yer vererek ülkenin içinde bulunduğu durumu belirtmiştir. *Kan izleri, yurdun kan kusması, denizin mosmor olması, ne derelerin gömgök ne zümrüt dağların olması* ifadelerinde kullandığı renkler, savaş ortamını şiire aktarır. Betimlemeleriyle, anlatılan durumun gözümüzün önünde canlanması söz konudur. Bu savaş ortamında kan hâkimdir. Dolayısıyla kırmızı renk ağırlıklı bir görüntü gözümüzde canlanmaktadır. Bu kırmızı renk, gerçek bir gözlemin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehmet Akif'in şiirlerinde toplum gerçeği olan ve topluma zarar veren mekânları konu aldığı şiirlerinde kara ve karanlık ifadeler karşımıza çıkmaktadır. *Meyhane* şiirinde karanlık, kasvetli, sefil bir ortamı tasvir eden şair, burada ortamın kötülüklerle, çirkinliklerle dolu olduğunu karanlık sözcüğüyle ifade eder. *Mahalle Kahvesi* şiirinde de aynı durum söz konusudur. Toplumun bir gerçeği olan bu iki mekân da şairin gözünde

insana ve aile hayatına zarar veren, karanlık, pis bir ortamdır. Bu ortamlarda öyle manzaralar vardır ki *Girince nûr-u nazar simsiyah olur da çıkar!*. Ortam tasvirlerinde kara ve karanlık hâkimdir.

Dikilmiş ortaya boynundan üstü az koyu al,

Vücudu kapkara, leylek bacaklı bir mangal.

Şu var ki bilmeyen insan görürse birden eğer,

“Balıkçılın kara saçtan yapılma heykeli!” der. (Ersoy, 2011: 628)

Kara rengi, Türk kültüründe olumsuz bir anlam taşımaktadır. Mehmet Akif’in şiirlerinde de kara rengi, bir başka olumsuz anlam olarak ölüm ve mezar olarak karşımıza çıkar. Akif *Asım*’da geçen, *Yemyeşil yurda çöken kapkara toprak rengi* (Ersoy, 2011: 1143) dizesinde, savaş öncesi yemyeşil renkle ifade ettiği toprağı yeşilliklerle kaplı vatanın, savaş sonrası kapkara toprak rengini alması, savaşın getirdiği ölüm olarak görülür. Kapkara olan sadece toprağın rengi değildir. Aynı zamanda binlerce hayatın son bulmasıyla ülkede verilen kayıplar, mezarlar *kapkara toprak rengi* ile ifade edilmiştir. Şair, halkın acısını, halk ağzında mezar anlamına gelen kara toprak ifadesiyle belirtmiştir.

Yemyeşil yurda çöken kapkara toprak rengi;

Dindi binlerce hayatın ezeli âhengi.

Yok civarımda bugün aç yatanın pâyânı;

Her perişan yuva bir aile kabristanı! (Ersoy, 2011: 1142-1143).

Şiirlerinde savaş ortamı ve savaş sonrası durumun tasvirini yaparken kara ve kırmızı renge ve kara toprak ifadesine başvuran Akif, savaş öncesi durumu da yeşil renk ile belirtmiştir. Savaş öncesi dağlar, ovalar, vatan toprağı yeşildir. Burada vatan, ağaçlarıyla, ormanlarıyla, yeşillikleriyle bir yurttur. Fakat bu yeşil alanlar savaşla birlikte ya kırmızı kana boyanır ya da kapkara toprak rengine bürünür yani mezarlarla dolar.

Tevazün olmadı besbelli: Her taraf yanıyor;

Odun kıyar gibi binlerce sine doğranyor!

Ne reng-i muzlime girmiş o yemyeşil Kosova!

*Şimale doğru bütün Pirzerin, İpek, Yakova,
Feza-yı mahşere dönmüş giriv-i matemden...*

Türk kültüründe göğün simgesi olması bakımından oldukça önemli bir yere sahip olan mavi renk, Akif'in şiirlerinde bazen bir şeyin rengini nitелеmek amacıyla ve var olan anlamıyla kullanılırken bazen gökyüzünü ifade ederken mavi ve gök rengi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Gök kubbe" ifadesi kültürde gökyüzünü ifade eder. Akif'in şiirlerinde de *Mavi gökyüzü, mavi kubbe, gök kubbe* gibi ifadelerle gökyüzü rengini betimlemesi söz konusudur. Bu gök kubbenin altında ise yine bir kırmızı renk, yani bir savaş ortamının dile getirilmesi söz konusudur.

*Gök kubbenin altında yatar, al kan içinde
Ey yolcu, şu topraklar için can veren erler.
Hakk'ın bu velî kulları taş türbeye girmez,
İlâhî rahmete bürünmüş, yalnız Fatıha bekler.*

Sonuç

Akif'in şiirlerinde içerik ve tasvirlerle baktığımızda, sosyal realizmin izleri görülmektedir. Akif şiirlerinde sözü süsleyerek söylemekten çok hakikati söylemeyi öncelikli bulur. Dolayısıyla Akif, şiirlerinde renkleri de hakikati tasvir ederken kullanmıştır. Gerçekliğin kaynağını halktan alır. Bu yüzden seçtiği renkler, halkı şiirlerine konu alırken gözlemlediği gerçek renklerdir. Halkı, halkın yaşantısını ve toplumun içinde bulunduğu durumu tasvir ederken, renkleri de gördüğü gibi, gerçekçi bir gözlemlerle ele almıştır.

Akif, gerçek olayları gözlemleyerek bunu şiirlerinde tasvirlerle anlatırken hayallere başvurmaz. Gerçeği olduğu gibi yansıtır. Akif'in tasvirlerinde renkler kullanması, şiirde estetik yaratmak için değil, gördüğünü olduğu gibi yansıtması, hakikati tasvir etmesinden kaynaklanmaktadır. Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati dönemlerinde bireyin duygusal ifadelerinde, hayallerle süslenerek kullanılan renkler, Akif'in şiirlerinde savaş, hastalık, halk, vatan gibi gerçek, sosyal konuları yansıtırken gözlemlediği renkler olarak karşımıza çıkmaktadır. Akif

renkleri ifade ederken bazen, rengi var olan anlamıyla ele almış, bazen de kültürde alışılmış biçimiyle fakat yine gerçek bir gözlemin sonucunda ele almıştır.

KAYNAKÇA

DEMİRBAŞ, Mehmet (2009). *Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Realizm*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

ENGİNÜN, İnci (2002). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ERSOY, Mehmet Akif (2011). "Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı", *Safahat*, (Çev. Necat Çavuş) Ankara: TOBB.

ŞİMŞEK, Tacettin (2015). *Mehmed Âkif'in Poetikası*. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.